

Mária Theresia,

(1740. oct. 20. –1780. nov. 29.)

I

Mária Th. trónkövetkezését megtámadják. Az 1741. pozsoni és 1744-ki erdélyi hongyülés. A külhatalmak elismerik.

A *pragmatica sanctio* alapján, mi 1713-ban kelt s mit Magyarország és Erdély 1722-ben elfogadott, Mária Theresia, III. Károly nagyobbik leánya, következett a trónra. III. Károly halála után másnapról, 1740. oct. 21-ről leirat kelt a fő-kormányzékhez, mely a volt uralkodó elhalását s az ujnak trónra lépését, tudtul adá. ¹⁾ Nov. 21-ről megjött, hogy Mária Theresia férjét, Ferencz lotringeni herceget *corregensnek* nyilvánítá, – de azért az uralkodást magának tartotta.

Azonban e trónralépés, az európai hatalmasságok részéről, melyek a *pragmatica sanctio*t elfogadták ugyan, de azért a Mária Theresia trónralépését el nem akarák ismerni, mindjárt kezdetben hatalmas akadályokba ütközött. A bajor választófejedelem Albert Károly, mint I. Ferdinánd egyik leányának utóda, sergeit azonnal összevoná, s trónkövetetését fegyverrel akará érvényesíteni. Szövetségeseket szerzett. Nagy Fridrik porosz király dec. elején már Sléziába nyomult. Hozzájok csatlakozott még a francia udvar, s a nagyra nőtt Austria három részre osztása czélbavétegetett.

Az osztrák sergek tehát gr. Neiperg vezérlete alatt csatasíkra szálltak. Mária Theresia, mint Magyar- és Csehország királynéja szembeszállt.

Hogy az erdélyi rendek a hűségesküt letegyék, 1741. febr. 20-ára, Szebenbe hongyülésre hívtak. Királyi biztosul főhadikormányzó Lobkovicz herceg neveztetett ki. A hű-

¹⁾ Annalisát I. Sieb. Quartalschrift IV. 1.

ségeskü, hogy nem minden akadály nélkül ment keresztül, mutatja az, hogy a rendek, nem a kir. biztos ohajtásához képest annak szállásán, hanem miként 1712-ben, az országgyűlési teremben tették le, mi mart. 2-án történt meg. Az okmányt minden jelen volt aláírta s megpecsételte, úgy küldetett az udvarhoz. Mart. 27-én futár érkezett, mely meghozta, hogy trónörökös született, a későbbi II. József császár.

Bár e gyűlés máj. 7-éig tartott, a rendek, mert országos elnökük nem volt, törvényhozásba elegendni nem akartak, a gyűlést csak conventusnak tekinték; minden eredménye a lett, hogy azon követséget, melynek Bécsbe küldhetését még a meghalt király idejében kérelmezték – megválaszták, még pedig a r. katolikusok részéről gr. Haller János gubernator és gr. Gyulaffi Lászlóra, a reformatusokéről gr. Teleki Mihály és b. Lázár Jánosra, a lutheranusokéről Schuller Mihály medgyesi polgármester és Binder János szebeni tanácsosra, az unitariusok részéről Simon Jánosra esett a választás. Miután ezek utasítását elkészíték, a gyűlés eloszlott. ¹⁾

A gyűlés végével, a királyi biztos Lobkovicz herczeg tábornaggyá neveztetvén, felment, a general comandó vezetésével gr. Platz bizatott meg. Ő fogadá a török basát, ki a belgrádi béke következtében az Erdély és Oláhország közt megállított határ feletti okmány kicserélésére febr. 25-én Szebenbe érkezett.

A trónkövetkezést megtámadó háboru mind nagyobb mérvet kapott, Bécs maga is fenyegetve lón. Az elhagyatott királyné Posenba országgyűlést hirdetett, jun. 20-n megjöven, gr. Pálfi János nádorrá választatását megerősíté, kiadá a koronázási hitlevelet, s jun. 25-én megkoronáztatott. Itt fejlett ki sept. 4-én a megható jelenet, hol az elhagyatott ifju királyné királyi diszben 6 hónapos fiát ölében tartva, rövid deák szavakban magát és gyermekét a magyarok oltalmába ajánlta; mire a nemzet lovagiassága érzetében, gr. Battyáni Lajos cancellár példáját követve, villogó kardcsörgés közt felkiálták az örök emlékü szavakat: „Vitam et sanguinem pro rege nostro Maria Theresia.” ²⁾ Még azon napról az insurreccio elrendeltetett; másnap 6 ezredet szavaztak meg.

¹⁾ G. L. Erd. Diet. végz. II. 224. ²⁾ Delejtü 1858. 11. sz.

Jókor, mert sept. 15-ről a francia terv, mely szerint Austria három részre osztassék, s Mária Theresiának Bécs és Magyarország hagyassék, közzé tétetett. Erre a magyarok sept. 19-én magokat Ferencz herczeg fővezérsége alá bocsáták, s kimondván a védelmet, oct. 29-én bevégeződött a gyűlés, melynek czikkeiben ő felsége megígéré, hogy ezután Magyarországon is fog mulatni, hogy udvarában magyarokat is fog alkalmazni, s hogy a magyar cancellariát a ministerium alól feloldozza, – meghatározatott az is, hogy az Erdélyhez szakadt megyék az anyahonnak visszaadtnak. Mária Th. a napok emlékeül több főurat kamarássággal diszitett fel; köztök látjuk Erdélyből Kornis Antal, Bánfi Dénes, Mikes István, Gyulai Ferencz, Bethlen József és Gábor s Teleki László grófokat, s Haller Péter és Kemény László bárókat; b. Klobusitzki Ferencz pedig a (1739. sept. 16.) meghalt b. Sorger helyébe erdélyi püspökké neveztetett. S mindezekre egy nagyszerű jelenet következett: dec. 11-kén a magyar diszben öltözött királyné Magyarhon legfőbb uraitól kísértetve, lóháton tartá bevonulását Bécsbe, hol a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott.

Hogy a magyarok lelkesedése értékét jelezzük, meg kell említenünk, hogy a mig a királyné Posonyban mulatott, nov. 26-án Prága már el lön foglalva, a bajor választó fejdelem dec. 19-én cseh királylyá, 1742. febr. 12-én német császárrá koronáztatá magát. Így el volt veszve Mária Th. Ugye, a midőn Magyarországon mintegy 40,000 nemes felkelt, kikhez Erdély még 5000-et küldött.

A felkelés nem levén elégséges, sorezredek állítása jött napirendre: Magyarország itt is elől ment; azonban Erdély sem maradhatott hátra, mert máj. 21-ére Szebenbe hongyulést hittak egybe, s 2000 gyalog s 1000 lovas katona állítását háttározták.¹⁾

E végzés következtében alakultak a napjainkra lejött erdélyi regementek; a két gyalog ezred egyelőre Bethen és Gyulai, a huszár ezred Kálnoki nevet kapott.

Ily lelkesülés eredmény nélkül nem maradhatott: az 1743-

¹⁾ Erd. Diet. végz. II. 224.

ki táborozás oly szerencsével kezdődött, hogy Mária Th. máj. 12-én már a cseh koronához hozzá jutott.

Erdélyben a rendek aug. 20-án ismét összeültek. Mert pestis uralkodott, egészségügyi bizottmányt szerveztek, – felállított az exactoratus czimen napjainkra lejött tartományi főszámvevő hivatal, – e gyülésre jött le a rég megválasztott sarkalatos méltóságokra a kinevezés: gr. Bethlen Ádám országos elnökké, b. Pongrácz Antal tartományi cancellárrá, b. Thoroczka János kincstárnokká, b. Bálintitt György kir. tábla elnökévé igtattattak; Binder Péter az exactoratus ülnökévé tétetett. ¹⁾ Örömeiket azonban megzavarta az, hogy dec. 11-ről leirat kelt, mely azt, miszerint eddig az Erdélyben székelő cancellár fő-, az udvarnál székelő pedig alcancellár czimet viselt, most az udvar eltörlötte; s elrendelék, hogy jövőre az egyik udvari, a másik tartományi cancellárnak czimeztessék, mi által az út arra, hogy az udvari cancellária fensőbb legyen, megnyittatott.

Itt következett be a nevezetes 1744. jan. 23-ki szebeni hongyülés, mely Erdély fejdelemválasztási jogát eltörlé, s a pragmatica sanctiot törvényczikkbe igtatá, s e szerint Erdély ujabbkori jus publicumát formulázta. Mint ily gyülestről nem lesz felesleges bővebben emlékeznünk. Legelőször is, azon nevezetes országos végzéseket, melyek VI. Károly uralkodása alatt hozattak, de az erdélyi törvények sorába a szokott módon inarticulálva nem voltak, mindenek előtt törvénybe iraták és kihirdeték. Ezekhez járultak az Erdély alaptörvényeit illető nevezetes módosítások és ujítások is, melyek az ugynevezett novellaris articulusok között olvashatók, milyenek:

az 1. törv. czikk, mely az uralkodó austriai ház törvényes successioját s erdélyi fejdelemségét elfogadja, s Erdélynek a török portával kötött és törvényczikkbe iktatott szerződéseit a törvények sorából kitörlé;

a 2. törv. czikk, mely Erdélynek a fejdelemválasztási jogáról fennállott törvényeit megsemmisíti;

a 4. t. cz., mely az austriai ház uralkodását a fiuág magvaszakadása esetében, a leányágra örökség szerint

¹⁾ Erd. Diet. végz. II. 226.

átszállítja, még pedig VI. Károlyon kezdve, ennek lineája mindkét ágban kihalása esetében I. József, ezek kihalása esetében I. Leopold törvényes maradékaira, az első szülöttség rendje szerint; ¹⁾

az 5. t. cz., melybe Mária Theresia férje, lotringeni és heturriai nagyherceg, Ferencz corregentiája, és a részére letett hitlést becikkelyezék;

a 6. t. cikk, melyben Erdély alaptörvényei közül az unionis juramentumot módosíták, s egyszersmind a három nemzet polgári és egyházi fennálló törvényei, privilegiumai erejét megújítják, – továbbá II. András decretumából a nemzetnek azt a szabadságát, hogy ha a király törvénytelenül uralkodnék, a nemzet fegyveres erővel is ellentállhat, kicikkelyezék; helyébe a biztosító királyi diploma és az unio articulúsában kifejezett kérelem utját helyezék. Végre ki lön fejezve, hogy a vallásbeli unio által az oláhság nemzeti jogokat nem nyert, hanem papjai azon nemzethez tartoznak, melynek kebelében birtokot és concivilitást szerzetek;

a 7-ik és 8-ik t. cikkben a kath. püspökség visszaállításáról azon törvényt hozák, hogy káptalanjának s kanonokjainak királyi resolútiok alapjáni felállíttatása soha kérdőre ne vonattassék, s hogy a jezuita szerzet és a fogarasi unitus püspök a kezöken levő birtokokban ne háboríttassanak;

a 9. t. cikkbe a törvényhozás módjáról azon magyarázatot ígtatták, miszerint az országos végzések kötelező erővel addig ne bírtanak, s megtartás végett ki nem hirdethetők, míg azokat a felség meg nem erősítette. – S mindezen törvény-czikkék aug. 7-éről szentesítést nyertek.

Ez alatt a hadsereg a corregens Ferencz nagyherceg testvére, Károly herceg alatt győzelmeket vívott, jul. 3-án a Rajnán is átkelt: azonban a porosz, mint a fenyegetett francziák szövetségese, aug. 10-én Csehországba nyomult. Mária Th. Posenba sietett, értekezletet tartott, s az általános insurrectio ismét kimondatott. Sept. 20-áról Erdélyhez is leirat érkezett, mely az országot az általános insurrectiora szintén fel-

¹⁾ Törvénycikket l. Benkő, Gen. Trans. I. 331.

szólitá, Mire Szebenbe hongyülés lön, s hosszas vita után, nov. 12-én azon határozat kelt, hogy e helyett 1000 lovast állítsanak, melyből a megyék 840, a székelyek 112, a szászok 48-at állítsanak ki.

A magyar nemzet isménti insurrectioja s a Rajnánál működött osztrák seregek visszazállása Fridriket Csehországból másodszer is visszahuzódásra kényszeríté. Azért a megszavazott és kiállított erdélyi katonaság 1745 tavaszán kiment, s közreműködött a csatákban, melyek következtében Ferencz nagyherczeg oct. 4-én Frankfurtban római császárrá koronáztatott, s létre jött dec. 25-én a dresdai béke, melynélfogva a bajor után a porosz udvar, Ferenczet szintén császárnak ismerte el.

E vivmány után az insurrectio hazajött. 1746. febr. 15-kén hongyülés lön, s ki lön hirdetve, hogy Henter Dávid ítélőmester, Alvinczi Gábor főkorm. titoknok, Orbán Elek Aranyosszék főkirálybirája, Diószegi Mihály kir. táb. ülnök, báróságot, – b. Kemény László, a Wass, Rhédei és Tholdalagi család – grófságot nyertek.

Azonban Francia- és Olaszország még folyvást küzdött. A csatákon maradt sorkatonaság sorai egyre ritkultak, s hogy az elesett katonai képességek helyét pótolhassák, Mária Th. 1747-ben Bécsben alapítá a Thresianumot, – a pénzforrásokra mind nagyobb szükség levén, ugyanez év jun. 23-kán tartott hongyülésen az erdélyi bányászatot rendezteté. ¹⁾ Mignem az acheni béke, mi 1748. oct. 23-án iratott alá, a csatáknak egyidőre véget vetett; a francia udvar a pragmatica sanctiot s Ferencz császárságát elismerte. De minthogy az olasz herczegségek és Slézia ismét áldozatul estek, a befolyásra vergődött gr. Kaunicz azon gondolatra jött, hogy Austria eddigi szövetségesei, a tengeri hatalmak helyett, a francziával és muszkával szövetkezzék. – Mária Th. azon indokból, hogy lakását Magyarországgal meg kívánja osztani, elrendelte, hogy a budai várpalotát romjaiból helyreállítsák.

¹⁾ Erd. Diet. végz. I. 231.

II.

Az adóügy ujszervezése. A bethleni adó-rendszer. Apróbb mozzanatok.

Huszonöt évi bel és kül küzdelem után a *pragmatica sanctio* az osztrák tartományok, a magyar birodalom és kül udvarok által végre valahára elismertett: Austria jövője mellől alapítva. Azonban a hosszas háboru a haderőt és kincstárt kimerítvén, most már minden figyelem ezek újra bérendezése felé fordult.

Régóta czélba vétetett volt már, hogy Magyarországon és Erdélyben, hol a nemesség nem adózott, nagyobb adózás fejtsék ki. Erdély adója a leop. diplomában kikötött összeget régtől fogva tulszárnyalta. A magyarok, székelyek és szászok közt az adó felosztása folyvást surlódásokat idézett elő. A nemesség, mert a majorsági és urbéri föld kitisztázva nem volt, s a jobbágyok sok majorsági földet birt: a nemesség az adót jobbágyai földéhez kötni nem engedé. A székelység régi privilegiumai alapján az adót, melyhez hozzá kezdett volt járulni, magán állandósítani vonakodott; a szászok pedig tulterhelve érezte magát. Valamit segíteni kellett.

Említettük már, hogy a nemzeti fejedelmi kor kapuszám szerint, azaz a jobbágyok és gazdák számára vetette ki az adót. A székely nem adózáván, a magyar megyék 1000, a szászok 1500 kaput hordoztak; miben a szászok sérelmet látván, az osztrákház felléptével folyvást új alapot kerestek, e végre 1698-ban összeírás kezdetett el, mit a Rákóczi forradalom félbeszakasztott. 1715-ben újra felvétellett az összeírás fonala; 1722-ben csakugyan bevégeztetett; azonban az 1726-ki országgyűlés az abban felfedezett hibák miatt merőben elvetette. A panasz tovább folyt. 1730-ban az ország rendei új felosztási módhoz folyamodtak, három évre abban állapodtak meg, hogy az országra eső adómennyiséget 100 calculusra osszák, minden calculusra 6000 forintot vetvén, ezen calculusok közül a vármegyék vettek magokra 37, a székelyek, mivel ezuttal őket is bevonták 17, a szászok 37, a taksás helyek 7 calculus. Fenmaradván még a 100-ból kettő, mivel egyik fél

sem akarta magára venni, arra nézve azt határozták, hogy azt befizetettnek tekintsék.

Trónra lépén Mária Theresia, 1742-ben elrendelék, hogy az igazság alapján az adózó nép terhét könnyítsék: határozatba ment, hogy összeírás vitessék véghez, az 1746-ki hongyulésen biztosságot neveztek, mely az összeírás tervét kidolgozza; azonban meg nem egyezhetvén, abba állapodtak meg, hogy mindenik nemzet saját tervét küldje fel. Ezen tervek felvitelére 1748-ban követséget határoztak, melynek tagjai: a magyarok közül b. Bánfi Farkas és Domokos Antal, a székelyek közül b. Lázár János és Somlyai Albert, a szászok közül Ábrahám János és Valdhütter András, a taksás helyek részéről Enyedi István és Kelemen Zsigmond valának. E küldöttség felküldését huzták, halasztották, mignem az 1749. mart. 15-iki országgyulésre megjött az udvari rendelet, hogy küldötteiket négy hét alatt felindítsák; s miután a szászok az idelenti kiegyezkedésről többé hallani éppen nem akartak, felindultak. Következése lón, hogy bizottmány neveztetett ki, mely az adózókat s megadóztatható tárgyakat összeírja. A rendelet az 1750. máj. 1-éni országgyulésre érkezett le a küldöttséggel együtt. Csakhamar elkészülvén az összeírás, Bécsben, gróf Bethlen Gábor udv. cancellár elnöksége alatt bizottmány ült össze, mely az erdélyi adót egészen új alapra, a földre és barmokra fekteté, s mely rendszer 1754. aug. 12-éről kihirdettetvén, Bethleni-rendszer nevet kapott. E kulcs szerint az ország 3 classisra oszlott, a vidékek pénzforgása, nagyobb vagy kisebb volta szerint; minden vidék termékenység vagy terméketlensége arányában ismét négy plágára lón beosztva, s ezen classisok és plágák szerint volt nem csak a földadó, hanem a természetmények adója is nagyobb vagy kisebb; az arányra nézt megemlítjük, hogy az első classisokban a földadó 2 frt 40 kr., az utolsó plágabeliekben 39 kr. volt. – Mire még csak annyit jegyzünk meg, hogy az adóemelés Magyarországon is erőszakolták, az ottani 2¹/₂ millio adót az udvar egy millióval kívánta szaporíttatni; s végül is oda ütött ki, hogy az 1755. apr. 18-ki országgyulés egy félmilliót feltétel nélkül, a másik félmillióból 200,000-et azon feltétellel szavazott meg, hogy a hivatalnokok és katonák a fuvar után fizessék.

Azonban az adóügy rendezése mellett más intézkedések is folytak, melyek szintén figyelmet érdemelnek.

Az 1751. jan. 11-ki szebeni hongyülésen, hol a gróffá lett Lázár János kir. táblai elnökségbe igttattott, s hol határozatba ment, hogy a hongyülés ezután minden év aug. 21-ére összehivassék: a királyi propositiókban az is benne volt, hogy a szászok azon privilegiumokat, melynélfogva azt, hogy mások az ők földjükön birtokot, házat ne vásárolhassanak megtiltják, terjesszék fel. A főkormányzék Szebenben levén, lehettek, kik magoknak ott házat kívántak vásárolni, mi azonban akadályokba ütközött; hogy ezt folyvást érvényben tarthassák, Huttern Mihályt a privilegiummal nov. 29-dikén Bécsbe inditák. Ugyancsak e gyűlésen hirdettetett ki, hogy a trónörökös József egyik nevelője, most már erdélyi r. k. püspök Bajtai báróságra emeltetett, – s a püspök ugyancsak itt keresztülvitte, hogy a püspökség 1715-ben visszakapott javait a fiscalitások sorából kicikkelyezék.¹⁾

Sept. 1-én ismét hongyülés lön, melyben keresztülment azon annyi panaszra okot adó határozat, miszerint elfogadták a kormány azon ohajtását, hogy a tartományi pénztárral a rendek, felsőbb jóváhagyás nélkül, többé ne rendelkezessenek.²⁾

Itt, 1752-ben lépett fel gr. Kaunitz a Mária Theresia alatti rendezkedések nagymestere. Államcancellárrá nevezetvén, előtérbe hozta azon elvet, hogy csak egy benn jólrendezett birodalom lehet kifelé hatalmas. Hogy mily civilizatori eszmékkal lépett fel, mutatja az, hogy a jul. 5-éről a párbaj ellen rendeletet bocsátott ki, mely azt fő- és vagyonvesztés alatt megtiltotta. Mi már csak azért is feltűnő, mivel ez időben az istenitéletbeni hit, milyenek a párbaj, viz és tűzpróba anynyira tartá még magát, hogy többek közt Szegeden (1708 és 1729-ben), Maros-Vásárhelytt éppen 1752-ben a törvényszék boszorkányokat égettetett meg.³⁾ Azonban nem árt megjegyeznünk, hogy ezen vakhittól a külföld se volt ment, mert 1749-ben Würzburgban is égettek.

A szászlakta föld szintén rendezés alá jött. 1753. febr.

¹⁾ Szeredai, Ser. Ep. 232.

²⁾ Erd. Diet. végz. 235. ³⁾ Hon és Külföld 11. sz.

28-áról udvari tanácsos Seeberg elnöksége alatt bizottmány rendeltetett ki, mely a szász székek vagyonát, adósságát szám-bavette; s mivel némelyik székek a visszaélő kezelés s adós-ságai miatt alig volt már miből hivatalnokait fizesse: a fekvő-ségek- és jövedelmekre allodialis, a hol lehetséges volt ha-szonbéri kezelés hozatott be; a tisztek fizetése meghatározta-tott; a faluk költségei fedezésére közhelyek szakítottak ki.

A következő 1754. aug. 21-ki országgyűlésen a kirá-lyi tábla jött végrendezés alá. Hogy fizetése neveltessék, már 1749-ben minden mázsa sóra 3 krt róttak. Most pedig székhelyét Medgyesről Marosvásárhelyre tették át, hol ma is van. ¹⁾

III.

B. Buccow főhadiparancsnok missioja: a disunitus oláhok ren-dezése, s a határőrség felállítása.

A birodalom belalakulását ismét háboru szakasztá meg. A néhány év óta keresett francia szövetség 1756. máj. 1-én létre jött. A háttérben hagyott Anglia Poroszországgal fogott kezét. A porosz hatalmas szövetségesére támaszkodva, ismét fegyvert fogott, s kezdődött ez évben a hét éves háboru.

A magyar fegyverre az udvarnak ismét szüksége lett. A czimek gyakoribb osztogatása ismét kezdetét vette. A véres harc kitörvén, 1757. aug. 29-ére hongyulést hívtak össze, a katona állítás ismét szóba jött, 2000 ember kiállítását határo-zák el, de toborzás utján; a hadiadón feljül, önkénytes köl-csönre, s a kamarai jószágoknak örök ároni eladására lón az ország felszólitva, mi ellen azonban visszairtak. ¹⁾ Mária The-resia, hogy a magyarok kedvét annyival inkább megnyerje, mit a magyar királyok régen viseltek, az apostoli czimet 1758-ban felvette. Erdélyben az 1756. oct. 18-án meghalt gr. Haller János helyébe, 1758. jul. 6-án gr. Kemény Lász-lót nevezé gubernatornak, mely méltóságba, nem lévén azon évben országgyűlés, 1759. aug. 21-én Szebenben tartott hon-gyűlésen igttattott be, hol egyszersmind határozatba ment,

¹⁾ Erd. Diet. végz. 239. ²⁾ Erd. Diet. végz. 245.

hogy domesticus fundust alapítsanak, mit a minden adó firt után veendő 13 krból létesítének, – ugyancsak e gyűlésen Szamosújvártt és Erzsébetvárost a kir. városok sorába igtaták.¹⁾

A következő 1760-dik esztendőben, mely évben a selmeczi bányászati akadémia is létre jött, máj. 13-áról rendelet kelt, mely a magyar gárda felállítását elrendelé. Célja volt, hogy a magyar ifjak főleg a külföldi udvarokhoz küldötetés által polgári és katonai pályára képeztesse. Számok 120-ra volt határozva, kiből 20 erdélyi legyen, mely szám azoban ritkán volt betöltve; katonai lábra volt szervezve, főkapitánya Magyarország zászlós urai közé soroltatott, a közvitéz is hadnagyi rangban állt. E testület még azon évben szerveztetett, sept. 11-éről a szervező diploma kiadatott, sept. 27-én e diploma ereje Erdélyre is kiterjesztetett,²⁾ sept. 28-kán az esküt letették. Költségek fedezésére Magyarország 100,000, Erdély 20,000, Horváthország 4000 firtot adott évenként. Csak nemes ifjakat vettek fel, kiket a megyék ajánlottak.

Erdélyben a czimek osztogatása s a befolyásosabb egyneket megnyerő politika alkalmazása tovább folyt. 1760. dec. 29-én gr. Bethlen Miklós és gr. Bánfi Dénes, 1761. mart. 2-ről kincstárnok b. Bornemisza József, b. Korda György, ugyszintén párnap mulva b. Wesselényi Ferencz belső titkos tanácsosokká neveztettek. Uj főhadi kormányzó jött le, lovassági tábornok b. Buccow Adolf Miklós, ki mart. 10-ről kinevezetvén, apr. 1-én Szebenbe érkezett, kit a szászok magoknak csakhamar megnyervén, kivitte, hogy Bruckenthal Sámuel főkormányzéki titoknokságból tanácsossá, s a nyugalomba bocsátott b. Henter Dávid helyébe 1762. januárjában tartományi cancellárrá, s mart. 1-én báróvá tétetett: s megjött april 11-ről a méjjen bevágó rendelet, hogy b. Buccow mint e végre kinevezett kir. biztos, határszéli katonaságot állítson fel. Bár Magyarország alsó részén és Horvátországban a nép egy része szintén a határőrségi katonasággá tétetett, e rendelet Erdélyben nagy visszatetszést idézett elé. A főkormányzék, s különösen gr. Kemény László hatalmasan küz-

¹⁾ Erd. Diet. végz. II. 243. ²⁾ Okl. Benkő, Gen. Trans. II. 117.

dött ellene, miért is máj. 7-én a gubernatorságtól 4000 forint egész fizetése meghagyásával felmentetett, ¹⁾ a gubernium elnöksége b. Buccow főhadiparancsnokra bízott; mely méltóságát azzal kezdé meg, hogy a midőn husvét hetében, mint főkormányzéki elnök diszbevonulását tartá, az éppen processiot járó katholikusokon keresztül hajtatott végig. ²⁾ Máj. 18 káról már kelt a rendelet, melyben meghagyatott, hogy a hatóságok a főkormányzékhez teendő jelentéseiket, ne mint eddig magyarul, hanem deák nyelven tegyék.

Hogy az udvar a nagyokat magának még tovább kötelezze, jul. 12-ről közzététetett, hogy miként Magyarországon ugy Erdélyben is behozatik azon szokás, hogy czimzetes udvari méltóságok fognak osztogattni; hét ily méltóság állított fel; dec. 8-áról gr. Bethlen Gábor udvari cancellár főudvarmesterré, gr. Kemény László volt gubernator főkamarássá, gr. Bánfi Dénes főlovászmesterré, gr. Lázár János országos elnök fővadászmesterré, gr. Haller Gábor tábornok és főkormányzéki tanácsos főpohárnokká, gr. Teleki László főkormányzéki tanácsos főétekgóvává, gr. Bethlen Pál főajtónállóvá, – ezeken kívül Rosenfeld Mihály főkormányzéki tanácsos aludvarmesterré, b. Domokos Antal ítélőmester alkamarássá, Torma János alvadászmesterré, Bausner Sámuel alpohárnokká, Olasz Ferencz alétekgóvává, Béli Mihály alajtónállóvá nevezettek.

Ezen ceremóniák és rendeletek közepette lépett fel b. Buccow, ki Erdély történetében oly setét nevet hagyott maga után. Mindjárt kezdetben, két missioja volt, egyik az oláhok két vallása közti versengést lecsillapítani, – a másik a határőrség felállítására. Két nevezetes jelenet, melyek mindenike bővebb figyelmet érdemel.

Hogyan oszlott fel az oláh nép 1696-ban két vallásra, hogyan egyesíték egy részét a r. kath. vallással, fennebb előadtuk. Hogyan fejlett ki a villongás, melynek lecsillapítása b. Buccowra bízott, szintén megkivánja az előadást. ³⁾

A Rákóczi forradalom az oláhoknak a r. kath. vallással

¹⁾ Okl. Benkő, Gen. Trans. II. 24. ²⁾ Transilvania 1863. 45.

³⁾ Lásd gr. Teleki Domokos „Két kaluger” című monographiáját a Budapesti szemle. LIV. füzet.

egyesülésre térítését, s az abból fejlett mozgalmat megszakasztá. Csakis 1714-ben merül fel ismét ügyök, mint a mikor az egyházhelyi nemesek adó alá vonattak, – az országgyűlésen az oláh papok elszaporodása szőnyegre jött: hogy a népet zsarolásaitól oltalmazzák, a 8-ik art. által elrendelék, hogy az administratio utánok nézzen.

Azonban ugy látszik, az administratio nem sokat törődött velök, a két vallás templom és papi javák feletti osztozkodásában magára hagyatott, a disunitusok mint régi birtokosok sajátjukat nem engedék, s voltak helyek, mint Dobra, hol 1721-ben, Abrudbánya, hol 1727-ben kitörésre került a dolog.

Az unitus papok tehát a kormányzáshoz fordultak, hogy őket a disunitusok ellenében javaikban oltalmazza. Háborgatási panaszleveleikből egy sereg maradt fenn. Mignem 1733-ban egy világiak és papokból álló bizottmányt neveztek ki, mely kiszállván, a két görög vallást és papjait mintegy megosztassa.

Hogy nem sokat végzett, hogy a vizsályt le nem csillapítá, magától értetődik; valamint az is, hogy a disunitusok ingerültsége egyre nőtt.

Az unitusok kegyben álltak, püspökjök Fogarast kapta lakásul s a mellett jószágokat, – mit 1738-ban Balázsfalvával cseréltek ki. S 1743. sept. 9-éről Klein unitus püspök rendeletet eszközölt, mely az unitusok ügyének végleges és részletes rendezését foglalta magában.

Ezen rendelet falunkénti foganatosítása meglehetősen mozgalmat idézett elő, – midőn egyszer egész váratlanul, de gyaníthatólag a karloviczi patriarcha ohajtásához képest, egy Bisáron nevezetű görög kaluger érkezik Erdélybe, ki a zarándokok legszigorubb életrendje, s a népet meghódító módja által, az óhitnek ismét tekintélyt szerzett. Hunyadmegyén át, mint az őt kísérő sokaság bálványa közeledett Szeben felé, midőn a polgári és katonai kormány elfogatá, Szebenbe, onnan Fejérvárra viteté, honnét Bécsbe küldék, s később a muszka követség visszazállítá oda, honnan jött vala.

Bisáron, vagy valódi nevén Bessarionis kaluger e fellépése nem idézte elő ugyan azt, mit tán beküldői ohajtottak; de azért Klein unitus püspök tulbuzgóságának áldozatul esett,–

még 1744-ben Bécsbe hivatott, Rómába küldetett, honnan többé vissza sem tért.

A kormány erre, bár az unio érdekében állt, a kényszerítő rendeletektől, az erőszakos lépésektől inkább kezdett tartozkodni. Szelidebb rendszabályokhoz nyult, milyen volt az, hogy 1745-ben megengedte, hogy Vazul fogarasi egyesült esperes nyílt vitára hívja az óhitűeket, mit meg is tartottak; milyen volt az is, hogy 1746-ban Mária Theresia az ország katolikus főhivatalnokai közül az uniónak pártfogókat nevezett, – s ilyen volt végre a visitatio megengedése.

Hogy a visitatiokat mire használták, példákat idézhetünk. Klein b. eltávolítása után Bisztrai Áron Péter előbb vicarius, később püspök lett. Ez, miként a gyűjteményemben levő eredeti napló mutatja, mint püspöki vicarius, Pallovics Imrét, s a napló íróját, mindkettőt lelkészt, maga mellé vevén, 1751-ben körutra indult, s minden oláh templomban, hol ellentállásra nem talált, misét tartott, s azzal a templomot és hiveit unitusokká avatta. A napló jul. 26-án a székelyföldön, Borosnyón kezdődik, – felmentek Csikba, onnan Udvarhelyre, s onnan aug. 11-én haza, Balászfalvára. Ott hallották, hogy Klein püspök lemondását beadta, s hogy a szászföld visitatioját az udvar nem engedi, mert ott az oláhokat úgy akarja hagyni, a mint vannak. Pár hó múlva, 1752. febr. 7-én Fejérvár vidékén s a havason át Zarándba mentek, s midőn a halmágyi kerület visitatiojához fognának, Gyurka pap ellenszegült, ezt elfogták, – de egyszersmind meghallák, hogy pénzt gyűjtenek, mert az aradi disunitus püspök szintén készül, hogy visitatoria bejöjjön. Mart. 5-én naplónk, mely meglehetősen akadályok leírásával foglalkozik, megszakadt. ¹⁾

De nem szakadt meg a zaj, mi ebből keletkezett. Ugyan is a karloviczi metropolita, mint az óhit feje, mihelyt a vicarius a visitatiót megkezdette, másnap, azaz 1751. jul. 17-kén az aradi püspököt csakugyan felhatalmazta, hogy Erdélybe

¹⁾ Hogy e visitatio tovább is folyt, feljegyezte Bod Péter, szerinte 1759. februárjában Hunyadmegyébe ment, s ott a klopotivai, felső-szálláspataki és galaczi templomokból, mint ahol századokon keresztül a reformátusok és göröghitűek különböző órákban, de egy templomba jártak – a reformátusok kathedráját, urasztalát, székeit kihányatta. J. Kemény, Adversaria. III.

jöjjön és szintén visitáljon: ez 1752-ben Halmágyra jött. Ebből a vizsály újra kitört. A kérdés az udvarig hatolt, s bár az udvar Halmágyot az aradi püspök kerületéhez számítá, a karloviczai metropolita érvényre kezdé emelni azon igényét, hogy egész Erdélyben, s mindenütt, hol csak óhitü lakik, joga van visitáltatni.

E felsőbb körökbeni vizsály, melyben a halmágyi disunitusok voltak a nyertesek, a népet reményekre jogositá; az izgalom mindinkább terjedt, a disunitusok a templomokat vissza kezdék szedni. Hogy e vizsály másfelé is folyt, legyen elég megemlíteni, hogy 1755-ben Horvátországban néplázadás ütött ki, mit a disunitusok Martsa nevü klastromok elvételéért kezdettek. A karloviczai patriarka befolyása tehát naponkint nőtt, a papok, hogy állásukat biztosítsák, tőle is elfogadták a felavatást; 1758-ban Szelistyén már zsinatot tartottak; mig-nem Mária Theresia a hétéves háboru miatt katonaság nélkül hagyott Erdély belbékéje lecsilapítása érdekében, 1759. jul. 13-ról az óhitüek részére azon biztosítást nyujtá, hogy egyházi igazgatásukat nem soká rendeztetni, s szabad vallásgyakorlatukat biztosítja.

Az óhitüek ez órától mindent elkövettek, hogy püspököt kapjanak; az erdélyi papok a patriárkát, a patriarka a bécsi udvarra befolyó oroszokat vették igénybe, s 1760. mart. 21-ről rendeletet eszközöltek, melyben a kormány a zavarok le nem csilapítását az erdélyi kormány-közegek, a katolikusok és mintegy a földbirtokosokra hárintja, s megjegyzi, hogy mielőbb püspököt fog élökre küldeni. Mivel szemben meg kívánjuk jegyezni, hogy azt, mintha a magyarok a kormány ohajtása kivitelében tulbuzgolkodtak volna, nyomát nem találjuk; alkalmasint a szászokra vonatkozott a gyanusítás, kik az oláhokat ez időben a szászföldről ki kezdék rakatni, mi ellen 1751-től fogva a kormány többször betiltólag rendelkezett.

A püspökség felállításának nyílt ígérete, az ámitók részéről mintegy zászlóra tüzetett, a kedélyek a helyett, hogy csilapultak volna, még vérmesebb reményre hangoltattak. A zászlót ismét egy kaluger ragadta meg, a fejmegyei csorai születésü Sofronius. Csilapítás ürügye alatt bejárta az országot, s prédikálta titkon az óhitre visszaállást. Balogh László

Hunyadmegye főispánja befogatta, Bábolnán elzárata, de öszszecsoportosulván a nép, megszabadította; a templom visszavevések megkezdődtek; Fejérvártt gyűlést tartottak. Az unitus papok részéről sem hiányzott a visszahatás; a szádi óhitű esperestet, mert a mezőségen térített, Pagocsán megrohanták, a szállásadó házát feldulák, magát elfogák. Sofronius levén az izgatók vezére, Abrudbányán unitus papoktól vezetve, egy csapat katonaság jelent meg, mely Sofroniust elfogja; el is fogák, azonban a nép utánok rohant, másodsor is megszabadítá. Sofronius erre Zalathnára ült be, magát nyílt lázadásba tette, a népet csak nagy nehezen lehetett ismét szétosztatni. S hogy mennyire protegálva volt, mutatja az, hogy 1761. febr. 25-én Fejérvárra hitta össze övéit, ott a katonaság szeme láttára tartott zsinatot.

Az óhitűek felett az ég 1760 tájt egész váratlanul csak derülni kezdett. Némelyek muszka befolyásnak szeretik tulajdonítani, s mint a muszka protectio jelét szokták tekinteni a brassói óhitű templomot, melyet Erzsébet muszka czárné ujttatott meg 1751-ben. Azonban, hogy miért gondolt reájok a kormány, mutatja az, hogy b. Buccow Adolf, a katonai határőrség felállítója, midőn 1761 martiusa végén mint kinevezett katonai parancsnok az országba jött, egyszersmind az óhitűek vallásos ügye rendezésével is megbízott. Megjött vele egyidőben Budáról Novakovics Dénes, mint püspökjelölt: támogatásukra feles katonaság érkezett; s Buccow apr. 9-éről körrendeletet bocsátott ki, melyben tudatja, hogy ő flge az ő elnöklete alatt bizottmányt nevezett ki, mely a két görög vallás ügyét kiegyenlitse; tudatá egyszersmind, hogy az udvar kész az óhitűeknek püspököt adni; s felszólítá őket, hogy sérelmeik feladására minden szék- és megyéből apr. 26-dikára küldjenek Szebenbe követeket.

Az említett napon nem megyénként, mondhatni falunként képviselteték az óhitűek magokat, kiket Novakovics, ugy mint érkeztek, maga elé bocsátá, kihallgatá, s azzal jóreményekkel hazabocsátotta.

A nép meg volt nyerve. Most már Sofronius kaluger kellemetlenné vált befolyásának megsemmisítése következett. Sofroniust Szebenbe idézték, – mire megjelenni vonakodott,

katonaság ment utána, s Zalathnáról néptömeg kíséretében utnak indította, Szebenbe vitte. Sofroniust b. Buccow kitünő előzékenységgel fogadta s pár nap mulva, megajándékován őt, hazabocsátá. S mivel a kormány ellen elszelidült, egyszerre elterjedt a gyanúsítás, hogy meg van vesztegetve. Befolyása lassanként tönkre kezdte menni.

Ekkor b. Buccow elkezdé a két vallás hiveit összeiratni, hogy számarányukhoz képest osztoztassa meg. Az osztály képzelhetni, hogy mindenütt az egyesültek részére billenté a mérleget; hol nem sikerült, miként hajdan Brennus, Buccow is kardját veté a mérlegbe. Vizaknán, Szelistyén, Fogarason, Fejérvártt s másutt az óhitűek templomát erővel vette el; falukon oda kényszeríté a népet, hogy a nép a templom kulcsát, hogy oda adni ne látszassék, de az erőnek még se szegüljön ellene, a templom küszöbére tevé le. Az osztoztatás sebesen haladt, de mivel b. Buccow a kalugereket nézte legnagyobb akadálynak, kolostoraikat, melyeknek romjait a haza bércein monosteria név alatt maig is ismerjük, felgyujtatá, megsemmisítetté.

Erre Sofronius ismét előlépett, Zalathnán zsinatot tartott, hol esperesteket választottak. Mignem mindezen zajt az, hogy Novakovics Dénes püspökké neveztetett, s Brassóban ünnepélyesen beigtattatott, – teljesen elcsilapította. Mire Sofronius is mintegy eltűnt, hogy hová lett, senki sem tudta megmondani.

Az óhitű vallás tehát ez órától ujra vallásnak lön ismerve. Egyházfőt kapott. S mert megsemmisítésére többé gondolni nem lehetett, Buccow oct. 17-én kiadá rendeletét a hatóságokhoz, hogy a két vallás megosztogatását hatóságilag folytassák és bevégezzék.

Ezzel a keleti görög vallás létezése meg lön alapítva, de a vallás elismerése még sok kívánni valót hagyott hátra. Mig az egyesültek püspöke feles adományyal láttatott el, s papjai a bevett vallások papjaival egyenlő jogokban részesültek: az óhitűek püspöke, miként a protestansokéi, egyenesen hivei dotatiojára bízott, mi által két görög vallás követői közé nagyon is éles határ huzatott.

A görög-nem egyesült vallás üldöztetésének püspökjök

kinevezésével vége lőn, bekövetkezett mindjárt a határőr-ség felállítása, s mivel közülök a fegyvert sokan felvevék, a kormány a disunitusok irányában is engesztelékenyebbé lett; újlag elrendelte, hogy a szászföldről kirakatásukat akadályoz-zák. – És ezzel az óhitű oláhok mozgalma elcsilapult.

Sokkal nevezetesebb ennél Buccow másik missioja, a szélbeli katonaság felállítása, illetőleg a székelyek fel-fegyverzése, mit szintén kissé részletesebben kell fejle-gyeznünk.

Buccow a mint 1762. apr. 11-én e végre kir. biztossá lőn kinevezve, legelőbb is a székelyek felfegyverzését vette célba. Azonnal meghagyá a tisztviselőknek, hogy a népet azon időre, mire kiszáll, előkészítsék. Legelőbb is Gyergyó-ba ment, s a népet ötszáz forint büntetés terhe alatt maga elé rendelé. Megjöttek, a rendeletet meghallgaták, előbb lett siri csend, ezt a jogaikra hivatkozás követte; s midőn látták, hogy erőszakkal találkoznak, a nép a házat, melyben szállva volt, megrohanta, csak is b. Bornemisza Pál csiki főkirály-bíró közbelépésének sikerült a népet annyira lecsilapítani, hogy Buccow Gyergyót elhagyhassa. A népet megnyerni, gyergyó-sz.-miklósi pap és esperes Sikó Józsefre s a népből kiemelkedett Márton Jánosra bizta, s azzal Csikba indult.

Csikban az Olt melletti faluk még megjelentek, de a távolabb eső helységeket sem parancs, sem fenyegetés nem birta a Csikszeredába megjelenésre. – Háromszékre ment, hol több hajlamat tapasztalt; de azért jónak látta egyszer Szeben-be visszatérni, s hatalmasabb eszközöket készíteni elő.

Bajtai r. kath. püspöktől körlevelet eszközölt, melyben a papok közreműködésre lőnek felszólítva. De Sikón, Lukács János szent-domokosi és Molnár Márton kászoni plebanuson kívül, a többi félretette.

Erre Csikra vizsgáló bizottságot küldött, kiknek élén tá-bornok gr. Kálnoki Antal és gr. Nemes János jelentek meg, katonai fedezet alatt... Mire a már összeirttakból sokan Szebenben megjelentek, s az esküt letették.

E sikerre Buccow Udvarhelyszék összeírására ment. Azon-ban itt még nagyobb csoportosulásokra talált, annyira, hogy az összeíróknak H.-Almásról magokat teljesen vissza kellett

huzniok. Mit befogatások követtek; egyik alkirálybíró szintén elfogatott.

Most már az oláhokat próbálta. Besztercze mellé, Naszódvidékére szállt, azonban itt is oly fogadtatásban részesült, hogy életét csak is az által menté meg a nép dühétől, hogy a megáradt Besztercze-vizén át, kocsisa s egy lova feláldozásával szabadult. Mit itt is ötven ember befogatása követett, kik részint kerékre, részint akasztófára kerültek.

E lépések roppant izgalmat idéztek elő az országban. A főbbek az udvarnál panaszt emeltek. Buccow, hogy magát tisztázza, 1763. aug. 23-án Bécsbe indult. S következése lett hogy Siskovics tábornok teljhatalommal lejövén, s gr. Lázár János országos elnököt, ¹⁾ gr Bethlen Miklóst s Halmágyi István titoknokot maga mellé vevén, kiszállt, s a szervezéshez újra hozzá fogtak.

E bizottmány egy 1763. oct. 8-áról kelt, Mária Theresia s gr. Bethlen Gábor udv. cancellár aláírásával ellátott szabályzatot hozott és olvasott fel a népnek, mely kivonatilag következő:

1. A fegyver az ország boldogságáért, s hogy az ország a pestistől megóvassék, azért adatik fel.

2. A székelység elhivatása elejétől fogva hadi állapot levén, most a midőn a hadi dolgok megváltoztak, illőnek találtuk, hogy őket is megjobbitott hadilábra állítsuk; azért elvégeztük, hogy belőlök 2 gyalog ezred állittassék, minden ezredben 12 század, s minden században 300 fő legyen, – e mellett egy huszár ezred, 8 századból, 1500 emberrel; e szerint 7500 fő állittassék fegyver alá.

3. Az egész székelységre nincs szükség, csak Csik-, Háromszék- és Bardoczszékekre; fenhagyjuk csakugyan a többire nézve is jogunkat, hogy kötelességökre meghivhassuk, mihelyt ugy kívántatik.

4. A zászló alá esküvő székelyek, noha törvény szerint a hazáért magok költségöken tartoznának katonáskodni, mégis a határszéli szorosakon, várakban vagy másutt, hol szolgálatban lesznek, a gyalognak 4, a lovasnak 8 krt rendelünk nap-

¹⁾ Gr. Lázár család. 95.

jára – ide nem értvén a zászlósok s tisztek strásálását, mit ingyen tartoznak tenni.

5. Táborozván, annyi hópénzt és élelmi készletet adunk, mint más katonáinknak.

6. Kardot, puskát, bőrkészületet ingyen adunk, és ha fegyverök szolgálat közben elromlik, helyreállítatjuk; ha gondatlanságuk miatt romlik el, magok igazittassák.

7. Ha a ló hasonlóképpen szolgálatunkban, tolvajok üldözésében stb. károsodik el, ha bebizonyítatik, illendő árat megfizetjük.

8. Adójok egy harmadrészét, midőn pedig táborban lesznek egészen elengedjük, ha csak egy is lesz közülök a táborban, ha osztatlan örökségen laknak.

9. A táborban sátort és egyebet mi adunk.

10. Egyelőre kénytelenek vagyunk idegen tiszteket adni; örömünk lesz, ha magokat tisztségre érdemesítik, mi is őket az előléptetéseknél megkülönböztetjük.

11. Altiszteket közülök teszünk, békességben nekik hópénzt adunk.

12. Tetszett volna, ha régi köntösük megmaradt volna, de mivel az nagyon költséges, legyen ruhájuk fehér gyapjuharisnya, fehér mellény, zeke és csákó, az ezredek megkülönböztetésére különböző szinti hajtókájuk legyen.

13. Hogy törvényök legyen, arról rendelést teszünk.

14. A hadi szolgálaton kívül, mind a katona, mind hazabeli tisztek huza-vonásaitól mentekké tesszük.

15. Fuvarozástól s egyéb ily szolgálatoktól megmentjük, a hidakat, utakat a magok hasznokra, másokkal ők is egyformán csinálják.

16. A tisztek számára szántó föld sem egyenként, sem összesen ki nem szakasztatik, hanem szabad legelés és szabad erdőlés engedtetik, együtt a községgel.

17. A katona lovakról adót nem kérünk.

18. Több ezredekre soha el ne szaggattassanak, maradjanak a mint most felállítatnak.

19) Mindenik katona azon egyházi hatóság alatt marad, mely alatt most van, s parancsoljuk, hogy mindenik a maga

papjának stoláját, képét megadja, mint az előtt, s magát az egyházi hatóság alatt tartsa.

20. Magvaszakadt székelynek katona öröksége örökösére szálljon, – fiscus vagy tisztek számára el nem foglaljuk.

21. Ha csak egy személy leszen is hadban, osztatlan telken lakó familiája, katonai szabadságában megtartassék.

E pontok képezék a szélbeli katonaság alapszerkezetét. Ezen pontokkal indult Siskovics tábornok, gr. Lázár János, gr. Bethlen Miklós, s a melléjük rendelt katonai bizottmány a népet újra összeirni, s az összeirtakat szervezni.

Ezek is Gyergyóban kezdék meg. Miután itt sikerült, Csikba mentek, hol a midőn Taploczára értek volna, a nép oda hagyá hajlékát, az erdőkre vonta magát; s abban állapotak meg, hogy helységenként kinevezendő követek által fejtsék fel a sérelmet, mely a fegyverfeladás által jogaikon esik: azonban a bizottság félvén attól, hogy rohamkérvényyel lesz dolga, hozzájok izent, hogy csak is két küldöttük jelenjék meg. A két küldött a kérvényt 1764. jan. 5-én benyújtotta, a tábornok a rákövetkezett ünnepi nap ürügye alatt választ csak harmadnapra ígért. A nép tehát a hideg elől egész csendben az erdőkről Madéfalvára szállt be, a válaszra várt. Azonban a tábornok katonaságot, ágyukat huzott össze, Caraton alezredessel jan. 7-ke hajnalán Madéfalvát körülfogata, s az alvók felett megdördültek az ágyuk. A katonaság a falut megrohanta. Két órai küzdés keletkezett. A nép végül is szétveretett. Következtek a befogatások. Roth tábornok és gr. Teleki Károly kiszálltak, nyomozást vettek fel: a vezetők testi büntetések s börtönzés alá estek. ¹⁾ Az elesettek ott temették el a falu mellett, egy külön sirban; a siron ma már gabona terem, de a nép, bár e katonaság korunkban megszűnt, a sirt ma is igen jól ismeri. S a SICVLICIDIVM, mely szóban az évszám benne van, feledhetlenné vált.

E jelenet után, Siskovics tábornokot betegen Szebenbe vitték; de a biztosság utja meg volt törve. Innen K.-Vásárhelyre, Uzonba, Nagyajtára mentek; a megrémült népet oda rendelék, s azzal a székelyek felfegyverzése be lőn fejezve,

¹⁾ Transilvania 1853. 44. Tud. gyűjt. 1836, XII. füz. Nemz. Társ. 1836. 25. sz.

mi a szélbeli oláh faluk felfegyverzését is maga után vont; míg a szászok kivítették, hogy a játékból egészen kihagyattak.

Ez intézmény már a történelemé, mert egy század mulva megszűnt; azért mégsem lesz felesleges szervezetéről megemlíteni, hogy egyelőre két lovas ezredet szerveztek, de csakhamar egygyé olvaszták, s bár oláhok is voltak benne, székely huszár ezred nevet kapott; e mellett volt két gyalog székely két gyalog oláh ezred; minden ezredben volt a) hadtest, az ebben szolgálók a 18 évet már betöltötték, kiknek szolgálati idejük 5–6, 10–15, 20–25 s még több esztendőre is ment; b) tartalék, ezt képezték a hadtestből kivett egyének; ha háborus időben a hadtest apadott, s ujjakkal pótolni nem lehetett, innen egészítették ki; c) gyenge sereg, vagy félinvalidusok, melyben az előbbi két osztályból életkor vagy testhiba miatt kimustrált egyének szolgáltak; leveleket hordoztak; 60 éves korukig voltak kötelezve; d) tehetetlen sereg, mely a 60 évet betöltött egyénekből állt; ide osztályoztattak a hibás testalkatnál fogva szolgálatra képtelenek; itt állt azok neve, kik engedelemmel, polgári vagy lelkészi hivatalokra léptek; állt végre asszonyokból, gyermekekből, tanulókból.

A két székely és két oláh gyalog ezred s az egy székely-oláh huszár ezred összes erejét 24,00 főre szokták volt számítani; 66 tisztán katonásított, 231 polgárokkal vegyes helységeken voltak felállítva. ¹⁾

Ily missiokat végzett b. Buccow, b. Brukenenthal S. segélyével pár év alatt. ²⁾ S még többet kivisz, ha gr. Teleki László, gr. Bethlen Imre és b. Seeberg nem ülnek a guberniumban, kik Buccow erőszakoskodásainak gyakrak ellen szegültek. ³⁾ Azonban a véletlen is közbeszólt, b. Buccow feldőlt, kocsijának üvege arczába romlott, s csakhamar egész váratlanul 1764. máj. 17-én meghala.

¹⁾ J. Benkő, Gen. Trans. II. 101–120. Schuller, Rechsgeschichte 369. ²⁾ Schaser, Denkwürdigkeiten a. d. Leben d. Fr. Sam. Brukenenthal. Hermannst. 1848. 18. l. ³⁾ L. Tört. Adomáim 116.

IV.

Katonai kormányzat. A szászok vivmányai. Intézetek felállítása.**B. Brukenthal gubernátor lesz.**

B. Buccow fellépése oly izgalmat keltett a hazában, hogy halála sem volt képes lecsillapítani, következtében hosszas súlyos katonai kormány alá kerültünk, mig nem egy tized mulva, mint látni fogjuk, a polgári kormányzatnak ismét tér nyitott.

A katonai kormányzat folytatását gr. Hadik András nyitja meg, ki aug. 5-éről szintén főkormányzéki elnöknek is ki lón nevezve.

Erdélyben 1761-től, Magyarországon 1764-től fogva Mária Th. alatt több országgyűlést nem tartottak. De azért a rendeletek egymásra jöttek. Felállítottván a Mária Theresia katonai érdemrend után, a polgári érdemekre 1764. máj. 6-án alapított sz. István-rend, a katonai kormányzat által pár év alatt főkormányzéki titoknokságból szász comességre, tartományi cancellárságra emelt s a szervezésekben igénybe vett b. Brukenthal S. 1765. jan. 25-én mindjárt megkapta; s kieszközölvén azt, hogy az eddig udv. cancellar gr. Bethlen Gábor által birt Fogarasföldét a szász nemzet 140,000 frtért magáévá tehesse, s az jul. 15-én a nemzetnek 99 évre inscribáltatassék: a szászok belőle részére a szombatfalvi uradalmat, mit pár évtől Bethlentől már zálogba birt, 36,000 frtért kiszakasztották.¹⁾

Az uralkodóházat azon vesztés érte, hogy Ferencz császár aug. 18-án hirtelen meghalt. Mária Th. örök gyászt ölte érette. Corregenssé sept. 21-n első fiát, a már 24 éves s római királynak koronázott Józsefet emelte: ki az által, hogy az atya által összeszerzett 22 millió állampapirt elégette, s az általa megvett államjavadat visszabocsátotta, azonnal népszerűsége kezdett vergődni.

A mint corregens lón, germanisáló, centralisáló és a magyar alkotmányt felforgató törekvésének mindjárt utat nyitott. Az erdélyi ügyek vezetése a Bécsbe hivott, s ott előbb csak

¹⁾ Sieb. Quartalsch. IV. 38–39. Denkwürd. a. d. Leben Fr. S. Brukenthal 19.

az erdélyi ügyeket vezető bizottmányba benevezett, nem soká a nyugalmazott gr. Bethlen Gábor udv. cancellár helyett az udvari cancellaria vezetésével megbízott b. Brukenthal kezébe jutott. Ennek előterjesztésére Erdély nov. 2-ról aranypecsétű diplomát kapott, melynél fogva Magyarország ezen része, mely fejedelemséggé a nemzeti fejedelmek által emeltetett, s az anyaországhoz visszacsatolandó lett volna, nagyfejedelemséggé tétetett.¹⁾ Ily elvek s Brukenthal befolyása után a szász nemzet előtérbe nyomása se soká maradhatott: Brukenthal, ki könyv- és képtárát ez időben alapítá, legelőbb is azon munkált, hogy Szebenbe egyetemet alapítson, mit azonban Bajtai püspök vallásos szempontból megakadályozott; hogy a szász nemzet a többi nemzetek sorába helyeztessék, 1766. dec. 8-ról okmány kelt, mely által eddigi „alma” czime „inlyta” czimre lőn emelve. Fogarasvidéke főkapitányságára nézve, mit eddig magyarok viseltek, rendelet kelt, mely azt mondja, hogy e tisztelet ezután a magyar és szász nemzetbeliek felváltva viseljék; s hogy hová céloztak vele, mindjárt megmutatta az, hogy b. Brukenthal Mihályt Brukenthal Sámuel testvérét Ujegyházsék királybiráját 1767. sept. 7-én fogarasi kapitányságba igtatták, mi által a kapitányság mintegy e családra szállt.

Hadik helyébe főparancsnoknak gr. O Donnel Károly neveztetvén, már többé nem mint főkormányzéki elnök, hanem mint más ügyekben is teljhatalmu kir. biztos vonult be 1768. mart. 27-én Szebenbe. Bausner Sámuel eddigi főkormányzéki tanácsos dec. 12-dikén szász comessé igtattott. A lelkiismeret szabadságát megtámadták, az udvari cancellaria útján 1769. mart. 6-án a reformatusok kátéját, Bod Péter „Smyrnai szt. Polycarpus” és „Magyar Athenas” czimű, a reformatusok vallástörténetére vonatkozó munkáit elkobozták. Jul. 4-én kihirdettetett a diploma, melynél fogva Mária Th. a szebeni árvaházat, a Theresianumot alapítá. Nov. 12-éről rendelet kelt, egy neme az urbariumnak, mely a jobbágyok és zsellérek szolgálási idejét hetenként egy-

¹⁾ Denkwürd. v. Leb. S. Brukenthal II. 17. Okl. Benkő, Gen. Trans. I. 38.

től négy napig terjedő napszámra szabályozá. Az adóügy, melyet b. Buccow hat évre szabályozott volt, kitelvéen a hat év, új módosítás alá jött; ennek keresztülvitetere b. Bruken-thal Sámuel nov. 3-áról teljhatalmu kir. biztossá neveztetett,¹⁾ Szebenbe érkezvén, 1770. febr. 22-kén kineveztetését nagy pompával a főkormánysezék előtt felolvastatá; így hozá be az adórendszer, mely aztán korunkra lejött.

B. Bruken-thal ezen küldetését bevégezve, sept. 29-n Bécsbe utazott, s csakhamar kivitte, hogy új főhadikormányzó neveztessek: kinek egyszermind gubernatori czim adatván, megkezdessek Erdély közigazgatásának osztrák lábra állítása. E végre 1771. febr. 6-án gr. Auersperg József gubernatorttá neveztetett; midően azonban a reformok nem igen haladtak, Bruken-thal, mint az udvari cancellaria vezetőjét kezdte bevádolni, miért 1773. apr. 8-áról Auersperg végre is felmentetett.

Itt két nagy mozzanat következett be. Egyik Lengyelország első felosztása, 1772-ben, melyből Austria a magyar korona jogán Galicziát kapta, s visszajöttek egyszermind a szepességi bányavárosok, melyeket még Zsigmond király zálogosított volt el; a másik a jesuita szerzet eltöröltetése, melyet Portugal már 1758, Franciaország 1764, Spanyolország 1767-ben kitiltott vala, mire XIV. Kelemen pápa a fejedelmek ohajtására 1773. jul. 21-én őket eltörölte.

József császár e hirt Erdélyben vette, hol épen körutat tett. Miután több felé utazott már, Erdély meglátogatását is célba vette. B. Bruken-thal által Erdélyről egy kis ismertetést iratott. ²⁾ Máj. 6-n Bécsből kiindult, máj. 26-n Erdély határán állt, máj. 27-én Szebenbe érkezett az ország akkori fővárosába. Szállásul a városi vendéglő készittetvén fel, e hely azóta Római császár czimet kapott. Nehány napot Szebenben és vidékén mulatván, Preisz, Nostitz, Siskovics és Gyulai tábornokok kíséretében, megjárva a határszéli utszorosakat, junius 10-én Háromszékre Zágónba érkezett, hol főkirálybiró b. Henter Ferencz, a világi és egyházi főbkek fogadák, s hol a reformatus papság kérvényt adván be, a protestans vallásról

¹⁾ Okl. Schaser, Denkwürdigk. II, 21.

²⁾ Denkwürdigk. II. 22.

hosszasan értekezett. ¹⁾ Másnap Bereczkre ment, honnan az ojtózi szorosra rándult. Onnan elszedve és kihallgatva a nép kérelmeit, Csik felé ment. Utját Marosvásárhelyen, Kolosváron, Beszterczen át folytatva, jul. 16-án Erdélyt elhagyá, Gallicziába folytató utját. ²⁾

Hogy József koronaörökös Erdélyben jártának mi akart a következése lenni, csakhamar mutatkozott. B. Bruken thal az udv. cancellaria vezetése mellől 1774. jul. 6-án kir. biztossá s egyszersmind a főkormányzék elnökévé neveztetvén, leküldetését a legfelsőbb kézirat azzal indokolta, miszerint egyidőre leküldetik, mivel az udvar nézeteit ismeri, s feladata lesz: több reformok mellett, az új adórendszert keresztülvinni, egy állandó urbarium behozatalára dolgozni, és a szász nemzet ügyeit, s az egy millió adóssággal terhelt pénztárát rendbe hozni. Miután Szebenbeni behelyhezkedésre ezer darab aranyot, s évi fizetésül 24,000 frtot kapott, le is jött. Első teendői közé számítá, Fejérmegyét két felé osztani, egyik felének főispánjává gr. Haller Pált, a másik felének b. Kemény Simont nevezteté. Az urbariumot, mit II. József később kiadott, előkészíté; valamint azt is, mi szintén később ment teljesedésbe, hogy a szász comesség a szebeni királybiróságtól elválasztassék; még többet is kivisz, ha a magyarok s különösen az udvari cancellaria törekvéseinek gátot nem vetnek. Hogy az udvari cancellaria a reformoknak utját ne állja, az udvari cancellarság b. Reischachra bizatott, b. Bruken thal pedig 1777. jul. 30-án gubernatorrá neveztetett, ³⁾ s nov. 12-n teljes pompával be is igtattatott, – ⁴⁾ gr. Bethlen Miklós pedig országos elnökké, gr. Teleki Károly tartományi cancellárrá lőnek kinevezve.

Itt a végzet közbe szólt. Austria és Poroszország között 1778-ban háboru volt kiütendőben; a sergek már egymással szemben álltak, – mire Mária Th. sejtve végnapjai közelgését, fia és ministerei tudtán kívül alkudozni kezdett, s a háborut elfordítá.

²⁾ Sieb. Quartalschrift. IV. 48. Benkö, Gen. Trans. I. 326. Transilvania 1863. 76. Denkwürdigkeiten a. d. Leben. S. Bruken thal. I. 40. ¹⁾ Erdélyi Házi segéd 1841. 41. I. ³⁾ Schaser, Denkwürdigk. II. 64.

⁴⁾ Denkwürd. a. d. Leb. b. S. Bruken th. I. 41–55.

És e volt Mária Th. utolsó nagy műve.

Pályája véget ért.

Mária Th. hosszas, s gyakran viharokkal küzdő uralkodását történelmünk szűk keretébe illeszteni célunk nem lehetett. A nagyobb vonásokat érintettük, még csak annyit jegyzünk fel, miszerint e viharokból maradt reánk a papirpénz és lottéria, – valamint azt, hogy eltörlötte a vallatások körül eddig használni szokott torturát; s hogy a nép a sok ünnep miatt a munkától ok nélkül el ne vonassék, vagy 30 szent ünnepét vasárnapra tette át.

Ily hosszas uralkodás nagy nyomok nélkül nem lehetett, főleg egy ily eszes uralkodónő a magyar trónról lehetlen volt, hogy a magyar viszonyokba mély nyomokat ne hagyjon. Hogy nem csak az alkotmány, hanem a családi életig vitte bevegyülését, elég azt az egyet említenünk, hogy a vesztegető gr. Bánfi Dénes növendék leányát, Ágnest anyjától katonai erővel vétette el, s Bécsbe vitetvén katholizáltatta. Az udvari czimzetes méltóságokkal a nemzet nagyjait Bécsbe édesgette, soha a költséges fényezésnek oly kelete nem volt, mint azon időben. A kedély elvesztette emelkedettségét, a jellem szilárdságát, a hazaszeretet a kötelességekrőli fogalmat.

E volt Mária 40 évi uralkodása, így hala el 1780. nov. 29-én élte 64-ik évében.